

Bojovník so zlatou ružou

Lucia Laudoni

29. mája 2023 ✚ *História*

Dejiny poznajú mnohých nositeľov mena Štefan. Pristane najmä korunovaným hlavám, keďže grécky základ mena *στέφανος* sa dá voľne preložiť ako ovenčený vavrínovým vencom.

Prvého uhorského kráľa svätého Štefana netreba v našich geografických končinách zvlášť predstavovať, no pokiaľ príde reč na moldavské knieža Štefana III. Veľkého (v rumunčine Ștefan cel Mare a v latinských prameňoch Stephanus Magnus), aj profesionálny historik musí o niečo viac potrapiť svoje pamäťové bunky.

Kto bol tento zbožný „turkobijec“, ktorému pápež Sixtus IV. udelil titul *athleta Christi*? Výskum katolíckych špecialistov naznačuje, že jeden z najvýznamnejších balkánskych monarchov 15. storočia, stavitel' a benefaktor mnohých pravoslávnych svätýň, mal voči katolíkom priateľský postoj. Nechýbajú ani hlasy v prospech jeho únie s Rímom.

Romantizujúci portrét Štefana III., suveréna Moldávie.

Zdroj: burlan marius / flickr.com

Pred bitkou nariadil pôst

Lokúcia *omnia hominum tenui pendent filo* bude vždy aktuálna. Všetko ľudské visí na vlásku. Nie život je tým vláskom. Je ním Božia vôľa, pevnejšia ako lano.

Vládca Moldávie (nemýľme si tento historický región Balkánu s moderným štátom Moldavsko) videl vo svojej protiosmanskej politike nástroj plnenia Božej vôle. Eskalácia mocenských síl v tomto kúte Európy

však Štefanovým zámerom nepriala. 29. septembra 1474 poslal depešu Svätému Otcovi Sixtovi IV. s cieľom zorganizovať kresťanskú alianciu proti krvavému polmesiacu. Tak sa začala predohra k slávnej bitke pri Vaslui, ktorá mala pre balkánske územia obývané etnikami hlásiacimi sa k byzantskému obradu rovnaký kľúčový význam, ako o takmer storočie neskôr bitka pri Lepante pre západných katolíkov zjednotených pod zástavou Svätej ligy.

Dobové vojenské konvencie nedovoľovali viesť ofenzívu v zimných mesiacoch. Turci napriek tomu zaútočili na Moldavské kniežatstvo s ohromujúcou armádou približne stodvadsaťtisíc mužov. Štefan a jeho spojenci disponovali iba šesťdesiatťisícovou formáciou, takže víťazstvo nebolo na dosah ruky.

„*Esultate!... Nostra e del ciel è gloria!*“ zvučí dramatický tenor Benátskeho Maura vo Verdiho hudobnej transkripcii *Otella*. „Jasajte! ... Víťazstvo patrí nebesám i nám!“ Podobné slová možno vyslovil aj Štefan III., keď v bitke na Vysokom moste (Podul Înalt) pri meste Vaslui 10. januára 1475 premenil turecké turbany na prach.

Tieto udalosti je však potrebné reinterpretovať náboženskou, osobitne katolíckou optikou. Slávne víťazstvo nepatrí len vznešenému Moldavcovi. Po jeho boku predsa bojovali aj spojenecké jednotky v počte päťtisíc prevažne katolíckych Sikulov z juhovýchodu Transylvánie, dve tisícky rytierov z Poľska a približne rovnaký počet uhorských a litovských žoldnierov. Víťazné *Te Deum* preto patrí aj Štefanovým pápežským spojencom, v duchu maximy *vis unita fortior*.

Kronikár si pamätá, že vojaci sa pred kľúčovou zrážkou s mohamedánmi zaviazali postiť sa na príkaz svojho panovníka o chlebe a vode celé štyri dni. Prísny pôst nemal negatívny vplyv na ich fyzickú kondíciu, keďže bitka skončila v prospech kresťanskej koalície. Skutočný význam pôstu nespočíva v oslabení tela, ale naopak, v jeho posilnení.

Tehla pod hlavou

Dominus terrarum Moldaviae duxque Valachorum viedol veľmi intenzívny osobný modlitebný život a heslo *nihil sine Deo* bolo pre neho najvyšším zákonom. V umeleckých zbierkach pravoslávneho monastiera Putna sa zachoval kríž a cestovná ikona – triptych typu *δέησις* s Kristom, Bohorodičkou a svätým Jánom Krstiteľom, ktorý Štefana sprevádzal na diplomatických i vojenských cestách.

Waiwoda (pod týmto slavonizovaným stredovekým termínom sa balkánske kniežatá skrývajú v pamiatkach latinskej *diplomaticae ecclesiasticae*) podľa ľudového podania postavil po každej víťaznej bitke kláštor alebo kostol. Alebo aspoň kaplnku.

Existuje tridsaťšesť duchovných miest (*lăcașuri de cult*), ktoré vyrástli (prípadne boli prestavané) Štefanovou zásluhou. Jeho štedrá ruka dosiahla až na Athos. Finančne podporoval bulharský monastier Zografu založený ešte koncom 9. storočia. Okrem vojenských pevností teda budoval aj pevnosti ducha.

Po otvorení jeho hrobky v Putne sa zistilo, že vládara pochovali s tehloú namiesto podhlavníka. Táto prax bola rozšírená v asketických kruhoch, takže sa dá predpokladať, že nositeľ moldavskej koruny sa na konci života stal mníchom. Iného rukolapného dôkazu zatiaľ niet.

Freska nad hrobom svätého kráľa v monastieri Putna.

Zdroj: Rita Willaert / flickr.com

Štefanovu korunu možno vidieť aj na vlastné oči, hoci je to „len“ replika vyrobená podľa známych ikonografických zobrazení – Tetraevanجليára z roku 1473 a votívneho obrazu z monastiera Voronež datovaného do roku 1488. Kópiu kniežacej koruny v auguste 2018 posvätil sám rumunský patriarcha. Nachádza sa v opatere monastiera Putna, ktorý Štefan III. založil a obdaril mnohými privilégiami. Miestne bratstvo vykladá regálie svojho svätého fundátora na kniežací sarkofág každoročne 2. júla, kedy si Rumunská pravoslávna cirkev pripomína pamiatku tohto udatného muža.

Do synaxárov bol zapísaný pomerne neskoro, v júni 1992. Majú aj gréckokatolíci dôvod považovať Štefana III. za svojho svätého? Nasvedčuje tomu viacero indícií, ktoré vedú až k moldavskému erb.

Kríž bol jeho štítom

Benátčania z pevností Chilia a Cetatea Albă neváhali a po bitke pri Vaslui urýchlene informovali pápeža o zdruvujúcej porážke agresora. Hovorí sa, že jedna lastovička leto nerobí, upresňujeme teda, že Štefan III. bojoval v štyridsiatich dvoch vojnách a iba z piatich si odniesol stigmú porážky.

Pozitívne referencie Benátčanov, a nielen ich, spôsobili, že rímsky prímás v liste z roku 1477 ocenil prvého muža Moldávie, intronizovaného pravoslávnym biskupom, spomínaným epitetom *athleta Christi* – Kristov bojovník.

Podľa gréckeho základu slova (*ἄθλητής*) je pravým atlétom ten, kto v zápase na život a na smrť získa nebeskú odmenu (*ἄθλον* – cena) blaženého nazerania na Boha (*visio beatifica*).

Titul Kristovho atléta sa pôvodne vzťahoval na ranokresťanských mučeníkov vykonávajúcich vojenskú službu. Svätci v brnení Demeter Solúnsky, Juraj a Teodor Stratilát sa medzi východnými kresťanmi oddávna tešili veľkej obľube a boli vzorom pre mnohých pomazaných mužov, ktorým Boh vložil do ruky kráľovský meč.

Svätopeterská stolica od 15. storočia udeľovala toto čestné uznanie európskym mocnármi na čele úspešných vojenských kampaní *ad defensionem fidei*. Rovnakej pocty sa dostalo Štefanovmu bratrancovi Vladovi III., ktorý vstúpil do dejín ako obávaný Dracula. V prípade Štefana III. pritom nemuselo ísť výlučne o diplomatickú rétoriku, ktorá nemala výraznejší vplyv na jeho religiózny profil.

Zlatá ruža

Aj keby si ľudia dobrovoľne zavesili zámok na pery, obrazy nebudú mlčať. *Imagines loquuntur*. Historik Liviu Pilat komentuje výtvarné dielo, ktoré zdobí rímsku sálu Lancisi (Corsia Sistina) a dáva ho do súvislosti so Štefanovým veľkým víťazstvom pri Vaslui.

Naratívne dielo zvečňuje neznámeho šľachtica, ktorý prijíma kráľovské insígnie pred tvárou pápeža Sixta IV. Rumunský expert identifikoval na obraze splnomocnenca Štefana III., ktorý v mene moldavského trónu preberá vzácne vyznamenanie – pápežskú zlatú ružu.

Svätý Otec Sixtus IV., ktorý vyznamenal Štefana Veľkého titulom „atlét Kristov“ aj zlatou ružou.

Zdroj: Rufus46 / commons.wikimedia.org

Ioan Costea má odlišný názor. Analýza výjavu v sále Lancisi ho doviedla k záveru, že korunovanou osobnosťou je sám Štefan cel Mare. Costea ďalej tvrdí, že nápis „Io“ odkazuje priamo na balkánskeho monarchu a podporuje teóriu o osobnej účasti Štefana III. na pápežskej ceremónii udeľovania zlatej ruže v marci 1475, len niekoľko týždňov po porážke osmanských síl pri Vaslui. Dôvodí, že ruža v erbe historickej Moldávie je totožná s týmto pápežským ocenením.

Prečo je nápis „Io“ taký dôležitý? Pretože predstavuje teoforický titul podunajských kniežat. Jeho pôvod je veľmi starobylý, siaha do Byzancie a k bulharskej dynastii Asenovcov. Neskôr sa používal najmä v oblastiach obývaných valašským (rumunským) ľudom.

„Io“ sa zapisovalo vždy pred menom korunovanej hlavy. Čo sa týka významu tejto skratky, historici nie sú zajedno. Väčšina z nich sa prikláňa k hypotéze, že za tajomným „Io“ sa skrýva meno Io(h)annes, ktoré bolo frekvencované medzi východorímskymi autokratormi.

Teológ Ion Croitoru je presvedčený, že zmyslom tejto abreviácie je zdôraznenie patrocínia svätého Jána Evanjelistu. Croitoruov výklad podporuje najmä nález latinských mincí razených za vlády Radu I. Čierneho (Negru) s latinským nápisom „Ions“ (Ioannes). Marin Tadin však tento výklad neprijal a za tradičným „Io“ hľadá cirkevnoslovanskú formulu s významom „v mene Otca“.

Pokiaľ je teória Ioana Costeu o pápežskej ruži pravdivá, môžeme s pokojným svedomím vyhlásiť, že „Io“ Štefan Veľký uznal supremáciu kniežaťa apoštolov. Zlatá ruža sa udeľovala katolíckym kráľom – a práve táto ruža sa Štefanovou zásluhou ocitla v erbe jeho vlasti.

Pokiaľ bol slávny balkánsky *belliger* v očiach patriarchu Západu stále „schizmatikom“, len ťažko si môžeme predstaviť, žeby mu boli udelené všetky výsady vyhradené monarchom v spoločenstve s prvým hierarchom Ríma.

Slávny turkobijec má v Rumunsku veľa sôch, táto stojí v meste Iași.

Zdroj: Gaspar Serrano / flickr.com

Ked' kritika kríva

Pravoslávne perá považujú akékoľvek prokatolícke tendencie Štefana III. za fabuláciu a vášnivo ich odmietajú. Medievalista Ștefan S. Gorovei, autor štúdie *Erb Ștefana Velkého (Stema lui Ștefan cel Mare)*, ktorá bola publikovaná ešte v roku 2012 v Bukurešti, možnú gréckokatolícku orientáciu jedného z najväčších panovníkov v dejinách rumunských zemí ostro popiera. Štefan III. podľa jeho názoru negocioval s latinským Západom pod maskou vlastného mocenského profitu.

„Nemyslím si, že existujú pramenné dôkazy o tom, že Štefan Veľký konvertoval na katolicizmus,“ uvažuje Gorovei a dodáva, že *domnitorul al Moldovei* (jeden z rumunských kniežacích titulov) pridal katolícku ružu do svojho erbu „ako symbol medzinárodného uznania jeho protiosmanského boja a znak vojenskej a duchovnej aliancie s katolíckym svetom a s rímskym pápežom“. Každý znak však vo svojej podstate – *katexochén* – nesie živé posolstvo.

Pokiaľ pravoslávny vedec referuje o spojenectve „s duchovnou silou“ („*cu puterea spirituală*“), čo presne má na mysli? *Concordia animarum*? Určitú duchovnú väzbu medzi posesorom moldavského trónu a stolcom svätého Petra teda pripúšťa, no odmieta ju bližšie špecifikovať. Prečo asi?

Ani Goroveiho námietka o absencii pramennej bázy katolíckej proveniencie nie je veľmi presvedčivá. Zaujímavý výskum transylvánskeho gréckokatolíckeho kňaza Ivana-Octaveana Radu vyniesol na svetlo Božie doteraz nepublikované talianske archívne dokumenty, ktoré jednoznačne hovoria v prospech Štefanovej jednoty s latinskou Matkou cirkví.

Vazal poľského kráľa

„Kryptokatolicizmus“ Štefana Veľkého mohol posilniť tiež sobáš s Mariou Asaninou z východorímskeho rodu Palaiologovcov. Orientálna šľachtická patrila k prívržencom Ferraro-florentskej únie a podporovala ideu byzantského spoločenstva *cum sede Petrina*, neskôr sa však priklonila k nekatolíckej strane a vrátila

sa do pravoslávia.

Po roku 1471, kedy na Mariinej hlave spočinula svadobná koruna (východná cirkev počas vysluhovania sviatosti manželstva praktizuje symbolickú korunováciu ženícha a nevesty s hlbokým duchovným významom) ešte pôsobila ako „agentka“ gréckokatolíckeho vplyvu v Moldávii.

Gréckokatolícka kňažná Maria prináša Matke Božej ikonu. Neskôr však jednotu s Rímom opustila.

Zdroj: Rita Willaert / flickr.com

Otázka znie, či Štefan Veľký zomrel ako východný katolík, alebo nasledoval príklad svojej palaiologovskej manželky. Vieme, že devätnásť rokov pred smrťou (zomrel v roku 1504) sa stal vazalom poľského kráľa. V poľských archívoch sa zachovala zmluva z roku 1485 s poznámkou „*ex Valachico in Latinum versa est*“ („preložená z valašského do latinského jazyka“), v ktorej Štefan III. prisahal lojalitu poľskej korune. Pokiaľ by obe zmluvné strany nepatrili do jurisdikcie rímskej Cirkvi, latinská zmluva tohto typu by z právneho hľadiska nebola validná.

Žigmund I. Starý vzdal v roku 1531 hold (vtedy už mŕtvemu) Moldavcovi, nazývajúc ho *Stephanus ille Magnus*. Bol *magnus* na bojovom poli aj v skutkoch telesného i duchovného milosrdenstva.

Počas štyridsaťsedem ročnej vlády podporoval mladé, čerstvo zosobášené rodiny. Daroval im pôdu a dobytok, aby mohli samostatne hospodáriť. Známy je prípad bezrukého muža, ktorého zahrnul hmotnými darmi. Štefan III. Veľký udelil obchodné výsady ľvovským a brašovským obchodníkom, čím výrazne prispel k ekonomickej stabilite regiónu.

Vysoké postavenie ho nerobilo imúnnym pred utrpením a krížom. Trápila ho hlboká rana na nohe, ktorú utrážil pri jednej z vojen, smrť štyroch detí a ustavičné intrigy dvoranov. Aj v tejto situácii preukázal rozvahu, zmysel pre spravodlivosť a schopnosť odpúšťať – cnosti, ktoré zdobia každého kresťanského vládcu povýšeného na oltár.

* * *

Liturgický tropár a kondák blahovernému (z rumunského *binecredincios*) kniežaťu Štefanovi Veľkému a Svätému

(pracovný preklad z rumunského jazyka)

Nebojácny obranca viery a staroslávnej vlasti, veľký zakladateľ svätých miest, vojvoda Štefan, pros Krista Boha, aby nás oslobodil od núdze a súženia.

Úprimne si miloval Krista, slávny Štefan, sväté chrámy a monastiere si vystaval, chudobným si pomáhal a vinníkom si odpúšťal. Za tieto tvoje skutky Boh ťa múdrosťou a mocou obdaril, aby si porazil nepriateľov tvojej krajiny a kresťanskej viery. Preto ťa uctieame a nazývame ťa otcom.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/bojovnik-so-zlatou-ruzou/>